

RADNI I SAMOUPRAVNI POLOŽAJ
I INFORMIRANOST PROIZVOĐAČA*

Ako pođemo od pretpostavke da je informiranost nezaobilazna pretpostavka stvarne samoupravne aktivnosti, da se o angažiranom samoupravnom pojedincu ne može govoriti ako mu nedostaje osnova na kojoj će zasnovati svoje ponašanje, tada je svakako od neposrednog, kako znanstvenog tako i društvenog, interesa da se pokušaju pronaći one osobine pojedinca i njegova socijalnog i radnog položaja koje omogućavaju, odnosno sprečavaju da pojedinac usvoji one informacije koje su nužne za tu aktivnost.

Koje su to varijable za koje možemo pretpostaviti da utječu na informiranost radnika? Mislimo da ih je opravdano dijeliti u četiri osnovne grupe:

a. *Društveni kontekst* u kojem se zbiva samoupravna aktivnost. Karakteristike šire društvene situacije svakako da su veoma značajne za sve procese koji se zbivaju u društvu, međutim u ovom istraživanju to su prije *referentne varijable* koje svakako uzimamo u obzir prilikom interpretacije rezultata, nego što su varijable operacionalizirane u samom istraživačkom postupku.

b. *Karakteristike šire radne situacije*. Pod time podrazumijevamo kompleksnost radne okoline, odnosno sve one karakteristike radne organizacije koje mogu djelovati na informiranost pojedinca. Tu u prvom redu mislimo na *razvijenost samoupravnih odnosa* kao faktora koji djeluje na pojedinca i njegovu angažiranost u samoupravljanju, i na *oblike i sadržaje* komunikacijskih procesa, pa prema tome i *objektivnu mogućnost* da pojedinac dođe na primjeren način od relativnih informacija. Ova problematika *nije* sadržaj ovog rada, pošto ona zahtijeva *komparativna istraživanja* u više istorodnih poduzeća, u kojima bi varijable razvijenosti samoupravnih odnosa i komunikacijskih procesa služile kao osnova za istraživanje razine informiranosti.

c. *Karakteristike uže radne situacije*. Pod time podrazumijevamo karakteristike položaja pojedinca u okviru radne situacije, što znači neka specifična obilježja položaja pojedinaca u okviru jednoznačnosti uvjeta razvijenosti samoupravnih odnosa i komunikacijskih procesa.

* Ovaj rad je dio opsežnije studije pod istim naslovom radene u okviru projekta »Modeli samoupravnih komunikacijskih sistema u organizacijama udruženog rada« na Institutu za političke znanosti i novinarstvo FPN u Zagrebu.

d. *Karakteristike samog pojedinca.* Ovdje smo suočeni s dvije grupe varijabli: *objektivne* karakteristike pojedinca kao što su spol, obrazovanje, dob i sl., i neke *subjektivne* karakteristike koje možemo za sada grubo odrediti kao subjektivan odnos prema kompleksnosti radne situacije, bilo na razini mišljenja, bilo na razini ponašanja.

U ovoj studiji u središtu je našeg interesa *pojedinaac* i njegov *položaj u radnoj organizaciji*, odnosno, one osobine pojedinca i njegova položaja koje su značajne za usvajanje relevantnih informacija.

Iz toga slijedi i osnovni problem istraživanja: *»koje su to osobine pojedinca i njegova položaja u radnoj organizaciji koje djeluju na razini informiranosti«.*

U pokušaju da odgovorimo na tako postavljen problem, potrebno je odrediti niz *zavisnih* i *nezavisnih* varijabli istraživanja. Što se tiče *zavisne varijable* problem je relativno jednostavan: to je *razina informiranosti*. Naravno, može se postaviti veoma plauzibilna teza da razina informiranosti ne smijemo promatrati isključivo kao zavisnu varijablu, jer da jednom formirana informiranost ima i određen povratan utjecaj, odnosno da i ona sa svoje strane može djelovati na neke osobine pojedinca.

Kod određenja *nezavisnih varijabli* suočeni smo s dvije vrste problema: s jedne strane postavlja se problem kako odrediti i obuhvatiti istraživanjem svu raznolikost ljudskog ponašanja i osobina, koje mogu biti povezane s većom ili manjom informiranošću, a s druge, da li je opravdano sve ljudske osobine smatrati nezavisnim varijablama, kada su i one u međuzavisnosti, predstavljajući prije kompleks međusobnih odnosa nego niz nezavisnih osobina. Kod prvog problema suočeni smo s pitanjem koje se postavlja u svim sličnim istraživanjima: kako osigurati sveobuhvatnost a u isto vrijeme ograničiti se na onaj broj varijabli koje je realno moguće zahvatiti u ovakvim vrstama istraživanja? Zadovoljavajući odgovor je naprosto nemoguć, tako da je na istraživačima da, uzimajući u obzir ranija iskustva i vlastite teorijske postavke, izvrše izbor nadajući se da će rezultati potvrditi opravdanost njihova rada.

Nezavisne varijable u ovom istraživanju podjelili smo u tri osnovne grupe:

1. *Objektivne varijable*, pod čime se podrazumijevaju one osobine pojedinca koje su *»čvrste«*, lako uočljive i nezavisne od ispitanikovih odgovora. To su varijable *demografske prirode*: dob, spol, obrazovanje, radni staž, i varijable *položaja* radnika u radnoj organizaciji: radno mjesto.

2. *Subjektivne varijable*, gdje smo usmjereni na:

a. određene stavove i doživljaje pojedinca prema najširim aspektima radne organizacije i svoje radne uloge;

b. na odgovore pojedinca koji se neposredno odnose na problem informiranja, komunikacijske procese i značenje informiranosti za samoupravno ponašanje.

3. *Varijable aktivnosti*, koje pokazuju stvarnu angažiranost pojedinca u svojoj radnoj sredini na rješavanju problema koji se postavljaju pred zaposlene u okviru samoupravnih odnosa.

KONSTRUKCIJA TESTA INFORMIRANOSTI I NJEGOVA STRUKTURA

Konstrukcija nekog testa je veoma kompleksan zadatak i neposredno ovisi o ciljevima samog istraživanja. Onda kada smo suočeni s potrebom povremenog »snimanja« neke situacije radi određene neposredne akcije, tada su svakako i zadaci mjernog instrumenta drugačiji nego u situacijama kada težimo utvrđivanju nekih trajnijih osobina ispitivane pojave i kada težimo da mjerni instrument bude usklađen s nekim razrađenim teorijskim postavkama.

Za razliku od mnogih mjernih instrumenata, *test znanja*, odnosno test informiranosti, određen je očekivanjima koja postoje s obzirom na neku ispitnu materiju u školskoj situaciji, odnosno na potrebu da se aktivno djeluje i na stvarne mogućnosti da se do određenih informacija dođe u raznim društvenim situacijama.

Znanje kao osobina čovjeka je veoma pouzdan pokazatelj. Veoma su rijetke situacije u kojima se može očekivati da pojedinac prilikom ispitivanja neće pokušati da dade najbolje odgovore, odnosno da pokuša da pokrije svoje mogućnosti. Upravo se zbog toga znanje, odnosno informiranost, veoma često uzimao kao indikator i nekih drugih osobina.

Znanje o prirodi društvenih procesa i širim aspektima radne situacije, i informiranost o neposrednoj radnoj okolini (u najširem smislu) pretpostavka su svakog razmišljanja o aktivnom odnosu pojedinca prema procesima u osnovnoj radnoj organizaciji.

Dosadašnja naša istraživačka praksa u ovoj problematici kretala se u više pravaca. Najbrojnija su istraživanja koja imaju za cilj pružanje uvida u neposrednu situaciju u radnom kolektivu kako bi istakla neprimjernost znanja radnika potrebama samoupravne aktivnosti, ustanovila koja je to problematika kojoj treba posvetiti više pažnje u procesima informiranja. Ta istraživanja su više ilustrativne prirode, ad hoc provođena, bez većih pretenzija, pa time i bez određenih teorijskih pretpostavki. Osnovni njihov nalaz je da radnici nisu informirani i da čak ne znaju ni neke najosnovnije podatke kako o svojoj radnoj organizaciji, tako ni općenito o samoupravljanju.

Druga neka istraživanja imala su određene ciljeve i pretpostavke. Tako je Z. Bujas¹ pošao od pretpostavke da znanje, kao čvrst, objektivan indikator, može ujedno poslužiti i kao pokazatelj stavova. Pozitivan stav prema nečem povezan je i s odgovarajućom informiranošću o objektu stava. Međutim, da li stav određuje informiranost ili informiranost stav, (problem koji u radu Z. Bujasa nije od neposredne važnosti), odnosno problem kauzaliteta, veoma je interesantan, i koliko je nama poznato postoji samo jedan pokušaj te provjere. (B. Kuzmanović).²

U nekim radovima (B. Sremec, B. Šverko.)³ informiranost je dovođena u vezu sa socijalnim položajem, prvenstveno s obzirom na radnike i tzv. radnike-seljake. Slično tim istraživanjima u radu B. Šverka i I. Šibera⁴ poku-

¹ Bujas Z.: *Trav. hum.* 1—2/1963, 31

² Kuzmanović B.: »Samoupravna orijentacija i informiranost« V. kongres psihologa, Skopje, 1975.

³ Sremec B., Šverko B.: »Acta inst. Psych. Univ. Zagrebensis, 1964/37

⁴ Šverko B., Šiber I.: »Obiteljska odgovornost i struktura informiranosti industrijskih radnika« arhiv za higijenu rada i toksikologiju, vol. 13/1967.

šalo se ustanoviti da li postoje razlike u strukturi informiranosti s obzirom na obiteljsku odgovornost zaposlenih žena.

U ovoj drugoj grupi istraživanja, kojoj nije za cilj da ustanovi razine informiranosti kao osnove za samoupravnu aktivnost, već u kojoj informiranost služi kao osnova za utvrđivanje stavova, socijalnog položaja, odnosno obiteljske odgovornosti, problem strukture informiranosti je u prvom planu, odnosno, utvrđivanje karaktera informiranosti pojedinaca različitih stavova, položaja i odgovornosti. Upravo s obzirom na nezavisne varijable istraživanja konstruirani su i sami testovi. Čini nam se da je to došlo najviše do izražaja u radu B. Šverka i I. Šibera, gdje je informiranost zahvaćena na tri razine: poznavanje problematike radnog položaja samog pojedinca, poznavanje problematike radne grupe u kojoj se pojedinac nalazi i poznavanje problematike radne organizacije. Rezultati istraživanja potvrdili su opravdanost takve strukture testa (informiranost radnica s djecom veća je na razini poznavanja svog radnog položaja, a informiranost neudanih radnica veća je na razini radne organizacije).

Međutim, i kod prve grupe istraživanja, u kojima je osnovni cilj ustanoviti razinu informiranosti radnika, postavlja se osnovni problem, koji je usko povezan upravo sa strukturom informiranosti: *što to znači biti informiran?* Koje su to činjenice o široj društvenoj problematici i o samoj radnoj organizaciji koje omogućavaju pojedincu da aktivno samoupravno djeluje? Da li je to poznavanje nekih zakonskih odredbi, da li broja zaposlenih ili iznosa dohotka u radnoj organizaciji? To su pitanja koja se inače najčešće i nalaze u testovima informiranosti.

Za mjerenje informiranosti konstruiran je poseban test znanja čiji je sadržaj određen u skladu s određenom teorijskom koncepcijom⁵ po kojoj informiranost nije samo poznavanje činjenica o svojoj radnoj organizaciji, već prije svega činjenica relevantnih za samoupravnu ulogu danih na način primjeren zahtjevima samoupravne informacije.

U skladu s time test znanja je sadržavao četiri osnovne grupe pitanja:

1. *Poznavanje podataka o stanju na nekom području.* Pošto poznavanje samih činjenica nije dostatno za samostalnu aktivnost, tražili smo poznavanje takvih činjenica koje u sebi sadrže i *ocjenu stanja*, što znači da pružaju mogućnost usporedbe s ranijim razdobljem, drugim radnim organizacijama, odnosno sa željenim razvojem.

2. *Poznavanje razloga postojećeg stanja.* Da bi se moglo reagirati na određeni način u vezi s nekim problemom nužno je poznavati *uzroke* nastale situacije.

3. *Poznavanje odgovornosti za određeno stanje.* Ovaj element informiranosti je od veoma velike motivacione uloge kako za rješavanje samog problema tako i za odgovarajuće odnose u radnoj organizaciji.

4. *Poznavanje mehanizama samoupravnog djelovanja.* Informiranost ima značenje jedino onda ako je osnova za samoupravno ponašanje. To znači da je pored poznavanja problema potrebna informiranost o načinima njezova rješavanja u okviru samoupravnih odnosa.

⁵ Ta koncepcija razrađena je u okviru projekta »Modeli samoupravnih komunikacijskih sistema« kojim rukovodi P. Novosel.

Sama pitanja formulirana su na osnovi *usmjerenih razgovora* s 52 radnika različitog obrazovanja i položaja u radnoj organizaciji. Na taj način konstruirana je prva verzija testa koja je sadržavala 116 pitanja, i koja je dana na ocjenu grupi od 10 »eksperata« iz radne organizacije, čiji je bio zadatak da svako pojedino pitanje ocjene s obzirom na:

1. važnost za samoupravnu aktivnost
2. jasnoću formulacije
3. postojanje odgovarajućih podataka
4. prikladnost ponuđenih modaliteta odgovora

Na osnovi njihovih procjena sačinjena je konačna verzija testa koja je sadržavala 64 pitanja, od čega 52 pitanja zatvorenog tipa koji su osnova daljnje analize.

Provedena faktorska analiza pokazala je da se informiranost može analizirati kroz dva aspekta:

1. kao opći nivo informiranosti
2. kao specifična informiranost.

Ako se informiranost analizira kao cjeloviti fenomen, tada samo 32 pitanja imaju dovoljnu diskriminativnost (određenu kao povezanost veću od 0.30 pojedinog pitanja s prvim faktorom nerotirane faktorske matrice metodom glavnih komponentata). Taj podatak uvjetovan je prije svega općenito niskom informiranošću ispitanika. U prosjeku, ispitanici su točno odgovorili na 17 pitanja.

Faktorska analiza pokazala je niz specifičnih faktora, koji su, međutim, prije indikacija da bi se drugačije konstruiranim mjernim instrumentom, i prije svega u situaciji znatno bolje informiranosti, moglo određenu problematiku zasebno analizirati, nego što daju osnova za takvu analizu u ovom istraživanju.

Ukupno je nađeno 18 faktora, s time da smo bili u mogućnosti s obzirom na njihov sadržaj, koliko toliko koherentno odrediti samo 13 faktora. Pošto je na rezultatima testa informiranosti primijenjena metoda glavnih komponentata uz ortogonalnu rotaciju, nismo bili u mogućnosti naći eventualne faktore višeg reda. Ipak, s obzirom na sadržaj pojedinih faktora moguće ih je grupirati u slijedeće skupine:

1. Dva faktora koji se odnose na *poslovanje*, značajno su povezana sa 11 pitanja, od čega se čak devet odnosi na problematiku poslovanja u širem smislu.

2. Ovdje nam se čini opravdano grupirati četiri faktora, s tim da ih ne uzimamo zajedno s obzirom na sadržaj problematike, već s obzirom na jedan veoma važan njen aspekt, koji smo ranije u teorijskom pristupu nazvali oblik informacije, a to je *odgovornost*. U ovoj grupi faktora nalazi se ukupno 10 pitanja.

3. Tri faktora koji se odnose na problematiku *kadrova*, a povezana su na šest pitanja iz testa informiranosti.

4. Dva faktora koja se odnose na problem *istraživanja* u radnoj organizaciji sa četiri pitanja.

5. Pored navedenih skupina faktora nađena su još tri faktora specifična po svom sadržaju, ali po našem mišljenju izrazito značajna za problematiku samoupravnog informiranja.

a. Problematika *razumijevanja*, koja je čak i u negativnoj korelaciji s poznavanjem nekih perifernih činjenica o radnoj organizaciji. Čini nam se da taj faktor ukazuje na postojanje određenih znanja koja proizlaze iz općeg poznavanja, obrazovanja, koje omogućava logično zahvaćanje nekih odnosa u poslovanju radne organizacije.

b. Faktor koji u sebi sadržava poznavanje uzroka nekih pojava i *procesa odlučivanja* u radnoj organizaciji. To su dva bitna dijela samoupravne informacije, kako smo je ranije ukratko naznačili.

c. Općenito poznavanje *samoupravnih procesa*, neovisno o poznavanju konkretne situacije u radnoj organizaciji.

Izrazito niska opća informiranost i veoma heterogena faktorska struktura ukazuju *nestrukturiranost informiranosti*, što opet sa svoje strane ukazuje na neprimjerene komunikacijske procesa i sadržaje, i, eventualno, na nemotiviranost radne situacije za traženjem informacije. Informiranost tada svakako postaje rezultat sticaja okolnosti, skupljanja činjenica bez nekog organiziranog sistema.

Ipak, podaci u ovom istraživanju ukazuju da neki problemi predstavljaju cjelinu i da bi se, uz pretpostavku bolje konstrukcije testa, čak i uz postojeću informiranost vjerojatno primjerenije strukturirali.

Istraživanje je pokazalo da su upravo ona znanja koja se odnose na probleme *odgovornosti, uzroka nekog stanja, i procesa samoupravnog odlučivanja* pokazatelji informiranosti pojedinca. Diskriminativne su vrijednosti pitanja koja se odnose na tu problematiku izrazito velika, a također, upravo se ta pitanja strukturiraju kao posebni faktori u okviru cjelokupne informiranosti. Ti rezultati ističu potrebu da se komunikacijski sadržaji u radnoj organizaciji usmjere upravo na takve probleme, jer tek kada ovlada znanjima o tome tko je odgovoran za nastalu situaciju, što ju je uzrokovalo, i kako se na nju može djelovati, radnik je osposobljen za samoupravnu akciju. U budućim konstrukcijama testova informiranosti mora se posvetiti znatan napor pronalaženju odgovorajućih indikatora upravo takve strukture informiranosti.

Iz tih razloga u daljnjoj analizi kao indikator informiranosti uzeli smo *opću informiranost pojedinca*, tj. ukupan broj točnih odgovora na 52 analizirana pitanja.

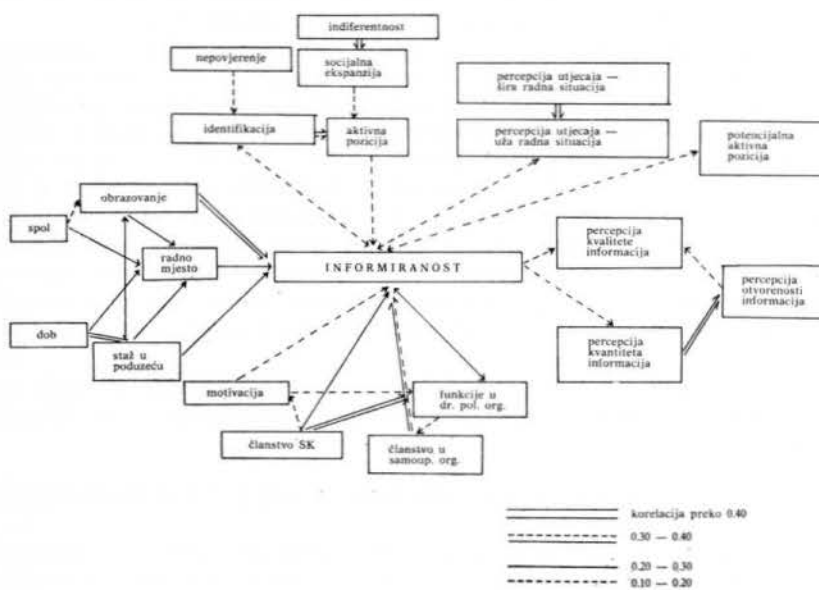
RADNI I SAMOUPRAVNI POLOŽAJ I INFORMIRANOST

Provodeći ovo istraživanje u relativno homogenoj radnoj situaciji jednog poduzeća, što znači više manje istovjetne komunikacijske okolnosti u kojima se nalaze radnici, samoupravne situacije i uspješnosti poslovanja poduzeća, bili smo u mogućnosti da istražimo relativno nezavisno djelovanje osobina pojedinaca, u širem smislu, na njihovu informiranost.

Osobine radnika grupirali smo u četiri osnovne skupine varijabli:

1. objektivne osobine,
2. mišljenja o radnoj organizaciji, i doživljaji radne i samoupravne uloge,
3. mišljenja o komunikacijskim sadržajima,
4. samoupravna i društveno-politička djelatnost.

Kako bismo bili u mogućnosti da ustanovimo nezavisno djelovanje svake od varijable obuhvaćene ovim istraživanjem na informiranost radnika, računali smo parcijalne korelacije, s time da smo u matrici interkorelacija obuhvatili međusobne odnose *unutar svake pojedine skupine varijabli*, njihov odnos s *objektivnim osobinama ispitanika* i, svakako, samom *informiranošću*. Dobiveni odnosi prikazani su na priloženoj stranici.

Ovaj sumarni pregled odnosa pokazuje da je informiranost uglavnom određena dvjema grupama varijabli: jedno su *objektivne osobine pojedinca* — obrazovanje, radno mjesto, staž u poduzeću — a drugo, *angažiranost pojedinca*, u prvome redu članstvo u samoupravnim organima i članstvo u Savezu komunista.

Varijabla obrazovanja, koja je ujedno najviše povezana s informiranošću (koeficijent korelacije = 0.404) pokazuje važnost osposobljenosti pojedinca da *primi danu informaciju*. Ipak, ovaj podatak ne treba promatrati isključivo kroz nužnost »prosvjetiteljske« aktivnosti koja bi trebala riješiti sve probleme samoupravnog ponašanja u društvu. Obrazovanje jeste važno, to pokazuju i naši rezultati, ali isto tako treba imati u vidu da je tako velika važnost obrazovanja ustanovljena u *postojećim uvjetima*, koje je veoma teško nazvati *optimalnim s obzirom na komunikacijske procese i sadržaje*. Vjerujemo, da bi se promjenom i prilagodbom informacijskih sadržaja mogućnostima primanja s obzirom na obrazovnu strukturu zaposlenih, mogla situacija znatno izmijeniti. Možda bi i tada obrazovni faktor bio isto toliko značajan kao i u ovom istraživanju, ali bi se svi ti odnosi svakako promatrali na znatno višoj razini informiranosti.

Radno mjesto omogućava da se do informacije dođe na dva načina: jedan je, s obzirom na hijerarhijsku, radno-organizacijsku funkciju, što znači da obavljanjem *rukovodećih uloga* pojedinac raspolaže i većim brojem informacija; i drugu, s obzirom na *socijalni prostor* u kojem se posao obavlja, koji omogućava ili otežava socijalne kontakte koji su, pogotovu u situaciji nedostatnih komunikacijskih procesa, značajan izvor informacija.

Promjenom komunikacijskih procesa i sadržaja uloga tog faktora informiranja svakako bi se smanjila, ali vjerujemo da bi i nadalje ostala značajna. Socijalni prostor radne organizacije je neizbježiv i važan dio kako radne tako i samoupravne aktivnosti, i ne treba težiti tome da se u potpunosti eliminiira kao faktor informiranja. Stoviše, tamo gdje se socijalni prostor pojavljuje kao okolnost koja olakšava komunikacijske procese treba ga iskoristiti. Međutim, nužno je potrebno dati informacije na kakav način da one dođu i do pojedinca koji radi na relativno izoliranim radnim mjestima, bez mogućnosti stimulativnog djelovanja drugih osoba.

Radni staž u poduzeću treba promatrati kao varijablu iskustva, odnosno učenja. Sama činjenica da je netko proboravio određeno vrijeme u jednoj radnoj sredini, neovisno o njegovoj obrazovnoj razini i radnom mjestu, znači da je on tu sredinu i upoznao, jer u funkciji vremena pojedinac se susreće s nizom informacija koje neminovno, barem dijelom, zadržava, bez obzira da li je za njih posebno motiviran.

Navedene osobine ispitanika su u postojećim komunikacijskim uvjetima od izrazite važnosti za njegovu informiranost. Pošto smo računali parcijalne korelacije između nezavisnih varijabli i razine informiranosti, što znači da smo kontrolirali mogući utjecaj ostalih varijabli na osnovi njihove međusobne povezanosti, možemo navesti i konkretan doprinos svake pojedine varijable razini informiranosti.

Parcijalna korelacija između *obrazovanja* i informiranosti je 0.404, što znači da faktor obrazovanja *određuje 16.32% varijance informiranosti*. To

znači da razlikama u razini obrazovanja možemo interpretirati 16.32% razlika u razini informiranosti naših ispitanika. Na osnovi parcijalne korelacije između *radnog mjesta* i razine informiranosti, koja iznosi 0.237, vidimo da varijabla *radnog mjesta određuje* 5.62% varijance, dok parcijalna korelacija između *radnog staža* i informiranosti od 0.220 znači da je provedeno vrijeme u radnoj organizaciji odgovorno za 4.84% varijance. Sve zajedno, objektivne osobine ispitanika — obrazovanje, radno mjesto i radni staž, objašnjava 26.78% *varijance informiranosti*. Ovaj podatak se može shvatiti i kao prognostička valjanost, odnosno s koliko vjerojatnoće možemo, na osnovi poznavanja tih osobina, prognozirati informiranost pojedinca. *Multipla korelacija* između objektivnih osobina ispitanika i informiranosti je 0.517 (kvadratni korijen iz zbira varijanci).

Druga grupa varijabli, koja je izrazito povezana s razinom informiranosti, jest samoupravna i društveno-politička angažiranost pojedinca. Među tim varijablama najizrazitije značenje za informiranost pojedinca ima *samoupravna aktivnost*. Rezultati su pokazali da sudjelovanje u samoupravnim organima ne samo da dovodi do veće informiranosti, što se moglo i očekivati s obzirom na veći broj informacija i na formalnu obavezu da se na osnovi informacija sudjeluje u procesu odlučivanja, već da je i nakon prestanka obavljanja formalne samoupravne funkcije pojedinac znatno bolje informiran od onih koji nisu sudjelovali u radu samoupravnih organa. Na osnovi tih podataka možemo reći da su samoupravni procesi svojevrsan *obrazovni faktor*, jer pojedinac stiče znanja relevantna za samoupravno odlučivanje, a vjerojatno i značajan faktor *socijalizacije*, jer usmjeravanju pojedinca ka traženju informacija koje su opći okvir za donošenje konkretnih odluka kada se pojedinac nađe u takvoj situaciji i ulozi Svakako da je odgojno-obrazovni proces u okviru školovanja značajan faktor osposobljavanja i stvaranja motivacije za samoupravno ponašanje, ali je barem toliko značajna uloga i odgojno-obrazovnog procesa putem same samoupravne aktivnosti. Ovo je problematika koja zahtijeva svakako znatno šire i kompleksnije razmatranje, ali za potrebe ovog istraživanja, gdje nam je informiranost u središtu interesa, zadovoljit ćemo se s time da na osnovi dobivenih rezultata naglasimo važnost socijalizacije i osposobljavanja kroz same samoupravne procese.

Ako bismo, uvjetno, veliko značenje objektivnih osobina pojedinca za informiranost shvatili kao negativan pokazatelj komunikacijskih procesa i općenito samoupravljanje, jer to znači da mogućnost samoupravnog djelovanja (a informiranost je svakako osnov takvog djelovanja) ovisi o obrazovanju, radnom mjestu i stažu, znači faktorima koji su nužno nejednako distribuirani među radnom populacijom, povezanost samoupravne aktivnosti s informiranošću je svakako pozitivan pokazatelj. To znači da se sistematskim uključivanjem svih radnika u samoupravne procese, odgovarajućim procesom informiranja, i, svakako, stvarnom mogućnošću samoupravnog djelovanja, može mijenjati čovjek, usmjeravajući ga da konkretnom samoupravnom aktivnosti postane onakav kakav bi trebao biti s obzirom na zahtjeve te aktivnosti.

U analizi pojedinih varijabli aktivnosti posebno značenje po našem mišljenju, ima motivacija za preuzimanjem samoupravne funkcije. Motivacioni

podaci više indikativne prirode. Ipak, sa zadovoljstvom možemo naglasiti da je ogromna većina ispitanika (78%) spremna prihvatiti samoupravnu funkciju, bilo zato što u tome nalaze osobno zadovoljstvo (svakako povezano s procesima odlučivanja i rješavanja konkretnih problema), bilo zato što su svjesni nužnosti preuzimanja tih uloga. To pokazuje da su samoupravljanje i samoupravni oblici ponašanja postali sastavni dio svakodnevnog života, vrednosnog sistema, dio političke i radne kulture pojedinca.

Ipak, iznenađuje mala povezanost varijable motivacije s ostalim pokazateljima samoupravne aktivnosti i same informiranosti. Vjerojatno je tome razlog naglasak, koji je dan u istraživanju, na motivaciju usmjerenu ka formalnim oblicima angažiranja, a poznato je da dolazi do zasićenja u obavljanju pojedinih funkcija, i veoma često do njihovog nagomilavanja. Vjerojatno je to prvenstveni razlog male povezanosti između članstva u Savezu komunista i obavljanja funkcije u društveno-političkim organizacijama s motivacijom da se preuzme formalna samoupravna obaveza.

Slično kao i kod objektivnih osobina pojedinca, u ovdje možemo ustanoviti doprinos samoupravne aktivnosti razini informiranosti. Na osnovi parcijalne korelacije između sudjelovanja u samoupravnim organima i informiranosti koja je 0.321, vidimo da varijabla samoupravne aktivnosti objašnjava 10.30% varijance rezultata u testu informiranosti. Doprinos je ostalih triju varijabli koje ovdje razmatramo, objašnjavanju varijance informiranosti znatno manji. Tako članstvo u Savezu komunista objašnjava 4.54%, a motivacija samo 3.10% varijance. Ipak, sve zajedno, varijable koje se odnose na samoupravnu i društveno-političku aktivnost objašnjavaju 22.74% varijance, ili iskazano koeficijentom korelacije, *multipla korelacija između tih varijabli i razine informiranosti je 0.476.*

Treća grupa varijabli je socijalno-psihološke prirode. Odnosi se na mišljenje radnika o raznim aspektima njihove radne organizacije i na doživljavanje njihove radne i samoupravne uloge. Provedena faktorska analiza⁶ pokazala nam je da se čitav niz tih varijabli može promatrati kroz manji broj smislenih koncepcija — percepciju utjecaja, otuđenje i procjenu dostatnosti, kvalitete i otvorenosti dobivenih informacija. Dok su do sada razmatrane varijable neposredno povezane s razinom informiranosti, u smislu da omogućavaju razumijevanje informacija (obrazovanje) ili da omogućavaju da se do informacija dođe (u prvom redu radno mjesto i samoupravna aktivnost), ovdje smo suočeni s varijablama više intervenirajuće prirode, u smislu da posreduju između informacije i same informiranosti, odnosno, to su varijable ličnosti koje olakšavaju da se ponuđena informacija i usvoji. Odnos tih varijabli i razine informiranosti nije isti kao kod varijabli koje smo do sada razmatrali. Dok su te varijable *uvjetovale* samu informiranost, ovdje imamo slučaj uzajamnog djelovanja gdje jedna varijabla ličnosti (na primjer doživljaj mogućnosti utjecaja) olakšava usvajanje informacija, ali isto tako i sama informiranost djeluje povratno na tu varijablu. Potrebno je naglasiti da je jedna grupa varijabli razmatranih u okviru ovog dijela problema prije

⁶ Primijenjena je metoda faktorske analize s kosokutnim faktorskim rješenjima i nalaze-njem faktora višeg reda. Originalni rezultati i tabele faktorskih matrica nalaze se u originalnoj studiji.

posljedica razine informiranosti, nego njen uzrok. Tu mislimo na procjenu kvantiteta i otvorenosti informacija.

Sve su te varijable odnosa pojedinca prema sredini u kojoj se nalazi, razumljivo, znatno pod utjecajem objektivnih osobina pojedinca, u prvom redu obrazovanja i radnog mjesta. Kontrolirajući utjecaj tih varijabli, i njihove međusobne povezanosti vidimo da su s informiranošću povezani jedino faktori »percepcija utjecaja u okviru uže radne sredine«, »identifikacija pojedinca s poduzećem«, i faktori koje smo nazvali »aktivna pozicija« i »potencijalna aktivna pozicija«. Pošto između tim faktora i informiranosti postoji uzajamna uvjetovanost, teško je govoriti o tome koliki dio varijance informiranosti oni objašnjavaju. U svakom slučaju povezanosti su veoma male, tako da poznavajući navedene faktore teško da možemo na osnovi njih govoriti o mogućnosti prognoze razine informiranosti. Ukupan dio poznate varijance na osnovi tih faktora je 5.69%, odnosno *multipla korelacija između mišljenja o organizaciji i doživljavanja svoje radne i samoupravne uloge je 0.238*. Potrebno je ipak upozoriti da ta povezanost pokazuje značenja kako informiranosti za pojedinca i njegova doživljavanja, tako i važnost tih socio-psiholoških varijabli za samu informiranost. Dobro informiran pojedinac drugačije se ponaša, doživljava sebe i svoju ulogu, isto tako kao što i onaj pojedinac koji se aktivno postavlja prema radnoj sredini i s njom se identifikira, traži odgovarajuće informacije.

Jedan je od zadataka procesa informiranja da omogući pojedincu integraciju u okviru radne organizacije, identifikaciju s radnom organizacijom i približavanje ciljeva pojedinca i radne organizacije. Znači, potrebne su informacije koje će djelovati na takav način na pojedinca da se on poistovjeti s radnom organizacijom i da je shvati, odnosno doživi, kao širi socijalni sistem a ne samo kao sistem u kojem on ispunjava određenu radnu ulogu za određeni dohodak. Potrebne su takve informacije koje omogućavaju prevladavanje određenog tehnološkog procesa i podjele rada u okviru radne organizacije; informacije koje pojedincu trebaju pružiti uvid u cjelinu radnog procesa radne organizacije i koje će, na određen način, osmišljavati položaj pojedinca u okviru radne organizacije. Znači, informacije ne samo kao osnovu za procese odlučivanja, već informacije koje trebaju omogućiti pojedincu da se integrira u radnu organizaciju i da radnu organizaciju doživi drugačije, a ne samo kao zbir atomiziranih tehnoloških procesa, gdje on radi određeno vrijeme, a pravi život počinje tek onda kada se izide iz prostora radne organizacije. U krajnjoj liniji to su informacije koje bi trebale djelovati u procesu dezalijenacije čovjeka u okviru radne organizacije.

Razvoj komunikacijskih procesa i primjerenost informativnog sadržaja potrebama samoupravnih odnosa trebali bi dovesti do *opadanja utjecaja objektivnih faktora*, pogotovo obrazovanja i radnog mjesta, a do *jačanja utjecaja učešća u samoupravnim aktivnostima i subjektivnih osobina ličnosti* na nivo informiranosti. Stvarna aktivnost u samoupravljanju i aktivan, kreativan odnos prema sredini u kojoj se radnik nalazi, morao bi biti osnov bolje informiranosti, naravno, uz uvjet da to komunikacijski procesi i sadržaji omogućavaju.